

Nesveto svetosavlje

Ako je istorija – kako je pisao Pavle Evdokimov – proces uništavanja suvišnog i učvršćivanja stvarnog, novija srpska istorija se može sagledati kao neprestano uništavanje stvarnog i apsolutizacija suvišnog, beznačajnog, izmišljenog, prividnog i prividenog. Danas, poduboko u XXI veku, Srbija je društvo duhovnog i materijalnog siromaštva i beznađa kojim dominira „anagezijska kultura, kultura koja nije orijentisana prema postizanju ciljeva već ka izbegavanju bola, smanjenju stresa i učvršćivanju stabilnosti, kultura koja se prilagođava neprijateljskoj i teškoj sredini odustajanjem, i povlačenjem u apatiju, u mali zaštićeni svet samoograničenih aktivnosti; društvo zasnovano na frustraciji, a ne na motivaciji, društvo koje, šta god da radi, radi na sopstvenu štetu.“ (Srđa Popović)

Belodano se to pokazalo na relativno nedavnom primeru „veličanstvenog mitinga za Kosovo“ (21.02.2008.), po rečima organizatora upriličenog da bi se svetu „pokazala“ srpska ogorčenost zbog teške nepravde, a i da bi se – kako je to glavni organizator formulisao – „nanela šteta onima koji su nama naneli štetu“. Na stranu što svet nije davao ni pet para na manifestacije srpskog ogorčenja – kao što ni Srbi nisu davali niti daju pet para za nepravde nanese druge – „nanošenje štete“ je podrazumevalo demoliranje (i ritualno spaljivanje) ambasada nekih zapadnih država, pri čemu se zaboravilo da su te ambasade samo u apstraktnom smislu teritorije omraženih država, a da su u stvarnosti u Srbiji. Bio je to, uzgred, sjajan primer saradnje (vajne) države i (tobože) patriotski nastrojenih huligana koji su, nesmetano (policija je po naređenju „s vrha“ bila povučena), orgijali po beogradskim ulicama. Istovremeno, deo okupljene mase je

iskoristio nastalu pometnju i krenuo da razbija izloge i da pljačka prodavnice sa luksuznom robom. U tom divljanju jedan mladić je izgubio život u zapaljenoj zgradi američke ambasade, a kaos je zaustavljen tek kada je glavni Organizator primio preteći telefonski poziv iz Vašingtona. Tako je – u znak protesta protiv kosovske secesije i njenih zapadnih sponzora – demoliran Beograd, a višemilionska šteta na ambasadama i prodavnicama na kraju je plaćena novcem poreskih obveznika. Sasvim predvidivo, niko nije odgovarao za tu brljotinu, a ponajmanje glavni Organizator.

Drugačiji ishod nije bio moguć; ograničeno načelo kome je pripisan apsolutni značaj – u ovom slučaju Kosovo i srpski narod – moralo je završiti u apsurd i samorazaranju.

Opsednutost „srpskim zemljama“, teritorijama – koje su, ako se tako može reći, trajan i neiscrpan resurs – proizvela je apsolutno neobaziranje na faktor vremena koje neprestano izmiče. Ta „vanvremenost“, to večno vraćanje na početak, ta upornost u „brisanju“ prethodnih istorija tokom vremena je izazvalo poremećaje u uzročno-posledičnom lancu, tako da se, uz samo malo preterivanja, može reći da je Srbija neprestano suočava sa beskonačnim nizom posledica. Otuda – nazovimo ga Čosićev paradoks – da Srbi pobeđuju u ratu, a da gube (moglo bi se reći i da se dosađuju) u miru, pokazalo se to na početku XX veka kada se Srbija, nakon serije pobeda u balkanskim ratovima i Prvom svetskom, basnoslovno proširila, ali je u tom proširenju izgubila samu sebe i više od polovine muške populacije. Srbi u periodima mira, naprosto, ne znaju šta da urade sa samima sobom i kako da uredе večito nedovršenu državu, otuda česte promene društvenih uređenja – svaka sledeća jalovija od prethodne – zato što se u spoljašnju formu bilo kog društvenog uređenja automatski uliva „srpski“ mitološki sadržaj i udara joj se pečat „srpske posebnosti“.

Pečata tih „posebnosti“ nije bilo pošteđeno ni pravoslavno hrišćanstvo koje je takoreći prekonoc „posrbljeno“ uvođenjem u opticaj nesuvisle teorije i (nepostojeće) prakse svetosavlja, to jest „pravoslavljja srpskog stila“.

Govoriti o „stilovima“ u hrišćanstvu, samo po sebi je izraz nepoznavanja ili, pre, neobaziranja na temelje hrišćanskog učenja. Hrišćanstvo je univerzalna religija koja – u naše vreme, doduše, uglavnom na papiru – ne pravi razliku između „Jevreja i Grka“, a kamoli između partikularnih, nacionalnih (nacionalističkih) „stilova“, sledstveno čemu je **„nacionalizacija“ hrišćanstva u teološkom smislu jeres, a u političkom smislu – fašizam slovensko-pravoslavnog „stila“** koji će Vladiku Nikolaja navesti da u nacionalističkoj zaslepljenosti (i gordosti) napiše sledeću rečenicu: „I evo, on je (Adolf Hitler) došao na ideju sv. Save i kao laik poduzeo je u svom narodu onaj najvažniji posao koji se priliči jedino svetitelju, geniju i heroju.“ Označiti svetog Savu kao preteču nacizma – ideologije koja je prezirala i pravoslavljje i svetost i Slovene – bilo je znak apsolutnog gubitka duhovne i moralne orijentacije koji će vrlo brzo početi – i do dana današnjeg neće prestati – da rađa svoje gorke plodove.

Sama reč „svetosavlje“ na prvu loptu miriše na tamjan, zvuči mistično i drevno; reklo bi se – na prvo slušanje – da potiče iz daleke prošlosti; u stvari, ono još nije napunilo ni sto godina i potpuno je proizvoljna izmišljotina jednog ambicioznog međuratsnog prote.

Reklo bi se, takođe na prvo slušanje, da je to nekakva konzistentna doktrina, u stvarnosti, međutim, to je samo nekoliko izandalih rečenica o tome da bi Srbi trebalo da poštuju Svetog Savu i da slede njegov primer.

Pre nego što se upustimo u detaljnije razmatranje svetosavlja i posledica proisteklih iz njega, pogledajmo – koristeći nekoliko nasumičnih citata iz Čajkanovića – kako narodno

predanje svetosavskih Srba vidi svog uzora, Svetog Savu.

„Sveti Sava je“, kaže jedna narodna priča, „prokleo i upropastio svog psa, za koga se izrikom kaže da mu je bio veran i da se od njega nije odmicao, samo zato što kad je svetitelj džinovskim korakom zakoračio s jednog brega na drugi, nije i sam uspeo da učini tako veliki skok, već se stropoštao u dolinu“. Nije to kraj svetiteljevim nepočinstvima. Sava je, kaže sledeća priča, „jedno ni krivo ni dužno čobanče pretvorio u psa samo zato što je ležeći jelo“. Idemo dalje. „Neki seljaci iz sela Breška behu iz nestašluka namazali magarca svečevom crnom bojom (!?), zbog čega je Sveti Sava prokleo celo selo da se više ne množi, tako da seljani od tada nose samo crnu odeću.“ Ako su seljaci nagrabsili, ni varošani nisu bolje prošli jer je gnevni svetac „prokleo čitavu jednu veliku varoš i učinio da propadne u jezero. Samo zato što mu je neko iz te varoši sakrio rukavice“.

Osim što su materijal za dubinsku psihoanalizu, navedeni citati svedoče o ukorenjenoj težnji Srba da sveto srozaju u blato, a da sakralizuju profano, što će – u svojoj najrazornijoj i najgrotesknijoj formi – pokuljati na svetlost dana tek krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina prošlog veka.

Svetosavlje u suštini jedva da ima veze sa pravoslavnim hrišćanstvom, ono je primitivna politička doktrina koja će poslužiti kao ideološka osnova za profašističke pokrete koji su u Srbiji između dva rata nicali kao pečurke posle kiše; ono je – kao i većina lažnih srpskih mitova – toliko fleksibilno da je vladici Nikolaju pošlo za rukom da ga poveže sa nemačkim nacizmom – u kome je vladika video spasioca tradicionalnih vrednosti – kao što je generalu Milanu Nediću Kosovski zavet poslužio kao opravdanje za čin veleizdaje. Sam Sveti Sava, uprkos činjenici da je bio otšelnik [pustinjak] i asketa – i da mu je uplitanje u politiku, mirenje na krv i na nož zavađenih srpskih velikaša verovatno bio krst i muka duhu – predstavljen je kao neka vrsta

školskog revizora i nacionalnog društveno-političkog radnika.

Svetosavlje – kao uostalom i drugi srpski mitologemi – radi na „podrazumevanje“, ono je deo mnogo većeg sistema znakova – kodnih reči – čiji sam pomen u prosečnom Srbinu izaziva osećanje poštovanja, umilenja i ponosa, a da u stvari **niko i ne zna šta je u stvari to što poštuje i čime se ponosi**. Zajedno sa mitologemima za svaku priliku, društvene tokove u Srbiji regulišu (i kanališu) mentalna strašila, poput Katoličke crkve, Evrope, zapada uopšte i mitološki mamci, kao što su, među ostalima, „istok“ i Rusija.

Veliki ruski religiozni mislilac Vladimir Solovjov napisao je pred kraj XIX veka studiju o stanju duhovnosti u pomesnim pravoslavnim crkvama. Krenuo je od grčke, završio sa srpskom. Odrednica srpska crkva bila je vrlo kratka, jedva nekih šest-sedam reči. Evo šta je Solovjov napisao: „Srbima pravoslavlje služi da mrze okolne narode“ i onda stavio tačku.

U toj beživotnoj historicističkoj kaljuzi, u kojoj se događajima ne dozvoljava da prođu – ne u smislu da budu zaboravljeni, nego u smislu da budu postavljeni na svoje mesto u sledu istorije – u kojoj se minuli događaji održavaju i veštačkom životu i gomilaju u sadašnjosti, u kojoj se guranje prstiju u rane iz uvek sveže prošlosti i podsećanje na preživljene katastrofe, shvata kao vrhunac patriotizma, naprosto nema mesta za budućnost. Nepovratno zaglibljena u prošlosti, Srbija neprestano lebdi u sferi iracionalnog i neprestano se vraća na početak. Ta se nestvarnost – u kojoj postoji narod, ali u kojoj ne postoji društvo, što će reći zajednica slobodnih ličnosti – prikriva čestim promenama ustava i raznoraznim reformama, od kojih je svaka neuspešnija od prethodne. „Ima, štaviše, vremena“, piše Niče, „koja uopšte nisu kadra da prave razliku između monumentalne prošlosti i mitske fikcije, pošto se iz prvog sveta mogu uzeti taman iste pobude kao i iz drugog. Ako, dakle, monumentalno razmatranje

prošlosti vlada nad drugim načinima razmatranja, mislim nad antikvarnim i kritičkim, sama će prošlost trpeti štetu; čitavi njeni veliki delovi bivaju zaboravljeni, prezreni i teku dalje kao mutna bujica.“

U Srbiji ta (svesno) zaboravljena istorija, ta prezrena prošlost, ta mutna, podzemna bujica povremeno, štaviše u gotovo pravilnim razmacima, izbija na svetlost dana kao stihija (u vidu ratova, revolucija, prevrata, atentata) koja privremeno razara mrtve matrice, da bi te matrice vrlo brzo – kroz sledeću pseudo-morfozu, čisto spoljašnje upodobljavanje imperativima realnosti – ponovo zagospodarile životom.

A da one suvereno gospodare, čak i nad onim političkim snagama u Srbiji koje se identifikuju, kao „evropske“ i emancipatorske dokaz je unutrašnje ustrojstvo tih stranaka, koje je podjednako autoritarno kao i u strankama „patriotske“ provenijencije.

Svetislav Basara, srpski prozni pisac i kolumnista

Istorijski Rastko Nemanjić

Rastko Nemanjić (1175-1236) je bio najmlađi sin tadašnjeg velikog župana Raške, Stefana Nemanje i prvi arhiepiskop samostalne raške crkve (1219), čime je postavio temelje za osnivanje današnje Srpske crkve, koja ga smatra svojim prvim poglavarom.

Kontroverzna istorijska ličnost, čiji je kult u narodu podignut do nivoa sasvim bliskog mitološkom, naročito nakon spaljivanja njegovih posmrtnih ostataka 1594. godine, kao dela turske odmazde za ustanak banatskih Srba i koji kao tzv. „svetosavlje“ postaje dominantna savremena osnova kako agresivnom nacionalizmu, tako i nacionalnom romantizmu, koji u ovoj ličnosti neretko mitomanski i fantazmagorički pokušava da objedini

stvarne državotvorne i nepostojeće prosvetiteljske osobine.

Nesumnjivo vešt političar, uticajan na dvoru i nakon zamonašenja, simbol politike agresivnog širenja mlade srpske države, ali i verske netolerancije prema vernicima manjih verskih zajednica (zajedno sa ocem je gotovo potpuno istrebio Bogumile).

Savu smatraju osnivačem srpske crkve, što je delimično tačno. Hrišćansku crkvu u Raškoj on nije osnovao, ali ju je preuzeo i reorganizovao. Sava ni sam ne kaže da je donosilac hrišćanstva Srbima. Na žičkom saboru, u prisustvu papinih legata, Sava kaže da su naši oci primili hrišćansku veru sa nedostacima, pa ga je Bog uzdigao na položaj da „ispuni nedostatke otaca naših“. Tada je Savin sinod u Žiči prokleo tradicionalne raške hrišćane kao jeretike i prognao ih iz zemlje: „A ko se, ne povinujući se, utvrđivaše u bogomrskim jeresima, ovoga proklevši s velikim beščašćem iz cele svoje zemlje izgonjahu.“ (Teodosije, Žitije svetog Save)

Crkva, jedini čuvar pismenosti od srednjeg veka, brižljivo se potrudila da istoriju hrišćanstva u Srbiji pre svetog Save ne pomigne. A pošto ništa pre njega nije postojalo, bilo je nužno pripisati mu sve što smo već imali: crkvu, pismo, slovensku liturgiju.

SPC ga slavi pod imenom Sveti Sava, i od 1935. godine mu gradi crkvu na Vračaru, u poslednje vreme novcem svih građana Srbije, dok država kult ovog svetitelja održava u školama, u obliku tzv. „školske slave“, uprkos tome što Rastko Nemanjić nema nikakav stvarni značaj za školstvo u Srbiji i među Srbima.

Mit o Svetom Savi je najosetljiviji, jer na svetosavlju počiva Srpska pravoslavna crkva. Na svetosavlju kao sabirnoj i sabornoj tački u XIX veku, baš kao i na kosovskom mitu, izgrađena je i srpska nacija.

Jeftini groteskni mitovi i fabrikovane popovske narodne priče

Kako se rodio Sveti Sava

Za vreme zidanja Studenice dopadne se caru Nemanji neka vrlo lepa devojka iz okoline i on zaželi da je dobije. Kad to saznadu kaluđeri, koji su se odnekuda takođe bili tu dok se manastir zidao, reše da ga sačuvaju od greha. Odmah naruče da dođe carica, kažu joj zašto su je pozvali i uveče je podmetnu caru umesto one devojke. Car, misleći da je to ona devojka, provede s njom do zore. U zoru mu ona potraži zlatan prsten s prsta, da bi ga se imala po čemu sećati, i on joj ga dade. Za tri godine gradeći manastir Nemanja nikako nije išao kući, niti je viđao carice. A ona devet meseci posle one noći rodi muško dete. Kad čuje Nemanja, da je carica rodila, poruči joj da ga ne čeka, jer će je, ako je zateče kod kuće, za neverstvo pogubiti. Ali ga ona nije poslušala, nego kad dođe car kući ona mu pokaza prsten i ispriča sve, kako se bila dogovorila. Muško dete, koje se Nemanji tad našlo, bio je Sveti Sava.

Sveti Sava kao brodar

Sveti Sava znao je sve zanate, ali mu je bio najmiliji brodarski. On je izabrao taj zanat, što je i sam Hristos bio brodar, koji je i Svetog Nikolu naučio tome zanatu. Ali njih sva trojica različno su vladali svojim zanatom. Tako je Hristos na svojim lađama prevezio svet s jednog kraja na drugi, Sveti Nikola spasavao je ljude na lađama, a Sveti Savo topio je grešne ljude sa svojih lađa, pa ih je stoga nameštao na onim mestima gde su živeći veliki grešnici. Kad god bi Sveti Sava pošao s lađom na more, udarila bi strašna bura, koja bi potopila i lađu i sve putnike u njoj. Tako je Sveti Sava trebio grešnike sa zemlje.

Sveti Sava prokleo majku i bebu

Uhvati Sveti Savo jagnje, pa ga hitne preko crkve. Dok je ono padalo, ovca se ne beše ni s mesta maknula. Pošto jagnje pade na zemlju na noge, Sveti Savo ga blagoslovi, da prohoda odmah, čim se ojagnji. Tako je bacao i ostale životinje; pa koja je dole pala na noge, tu je blagoslovio, da odmah pođe, a koja nije, tu je osudio da prohoda tek posle duže vremena iza rođenja.

Kad je svršio sa svima, dođe red na čoveka. Ali kad uze dete od žene, ona će mu: „Ček, Boga ti, da se ne ubije!“ – pa otrča na drugu stranu crkve, te dočeka dete u krilo. Sveti Sava se veoma naljuti na to, pa joj reče: „Nosićeš ga tako u krilu najmanje godinu dana.“ Stoga dete ne može prohodati pre godine.

Kako je postao užarski zanat

Još kad se Bog terao s đavolom, priskočio Bogu u pomoć Sveti Sava. Nemajući od čega drugog, Sveti Sava usukao je uže od peska, i njime je Bog savladao đavola. Tada se još nije znalo za konopac, i tek ga onda Bog dao da pomogne ljudima protivu đavola, ako bi se ovaj još koji put javio. Ko je onda pošao za Svetim Savom postao je užar.

Pretvaranje kaluđera u magarce

Sveti Sava, putujući, svratio je na ručak u neki manastir i, pošto je ručao, hteo je da krene dalje. Ali se nebo odjednom natušti, otpoče da grmi i seva, i da prokapljuje kiša s gradom. Na to mu, sasvim dobronamerno, primeti jedan kaluđer: „Gospodine, ja bih ti rekao da ne putuješ, jer će te na putu vijati nepogoda.“ Ali mu svetac reče: „Idi odmah da paseš travu,“ i namah se od kaluđera stvori magarac. Svetoga Savu su od puta odvrćala još četiri kaluđera, ali je svetac i njih pretvorio u magarce, i krenuo je na put. Odmah zatim razvedri se. Tek tada smilovao se svetac i povratio kaluđerima ljudski oblik, preporučivši im

„da se više ne mešaju u Božju rabotu, jer, Bog koji oblači, on i vedri.“

Sava Nemanjić kao paganski bogovi

Ali u osobinama koje su pozitivne, sveti Sava iz narodne tradicije blizak je paganskim bogovima. On čini mnoga dobra, i celom društvu i pojedincima. Dobročinstva koja čini svima ljudima, čitavom narodu kao celini, i koja se sastoje u stvaranju materijalnih dobara, u dočaravanju čitavog jednog materijalnog preporođaja (on, na primer, uči narod kako će da ore, da siri sir, da plete užeta, da otvara prozore, da kuje gvožđe, da gradi vodečnicu; pa onda, podiže put po moru, otvara izvore, stvara ribe, pečurke, beli luk, itd.) daju nam povoda da ga uporedimo ili sa starinskim tezmofornskim božanstvima – kakva su Dionis, Orfej, Oziris, Dimitra, Vodan, Donar – koja putuju po svetu, bore se sa ostacima prvobitnog haosa, podižu kulturu, uvode red; ili sa tvorcem i rodonačelnikom celoga naroda, koji je, tim samim što je stvorio jedan narod, dužan da ga materijalno i moralno podiže. Ali i po dobročinstvima koja čini pojedincima, tradicionalni sveti Sava blizak je bogovima iz paganizma: to su najčešće čisto materijalna dobra, koja se pristrasno daju onome ko ih ne zaslužuje, a uskraćuju onome za koga bismo očekivali da će ih dobiti. Sveti Sava je i tu bog davalac ili darovalac.

U srpskoj narodnoj tradiciji vuci su, inače, stalni pratioci svetoga Save, njegovi hrtovi ili kerovi, kao što su, u germanskoj mitologiji, vuci hrtovi Vodanovi. Odnosi između svetoga Save i vuka intimni su i prijateljski: sveti Sava naziva vuka drugom, i još mu daje blagoslov da uvek može izabrati najbolju ovcu. Očevidno je, dakle, da je veza između svetoga Save i vukova vrlo čvrsta, i da za nju moraju postojati naročiti razlozi. Prema starinskim shvatanjima srpskog naroda, Sveti Sava je zaštitno božanstvo vukova, ili „vučji pastir“; a to znači, drugim rečima, da

je u srpskom paganizmu postojalo vučje božanstvo, čije su funkcije prenesene docnije na svetoga Savu.

Narodna tradicija dovodi svetoga Savu u vezu sa stočarstvom, sa čuvanjem, podizanjem, iskorišćavanjem stoke. Prema svemu ovome, jasno je da se sveti Sava, i po svojoj funkciji zaštitnika ovaca i stoke i pastira njihovog, manifestuje kao božanstvo donjega sveta, kakav je grčki Hermes, germanski Vodan, galski Dispater, slovenski Veles.

Za legendu o svetom Savi koji je žabama u nekoj lokvi u Hercegovini zabranio da krekeću (jer su mu smetale prilikom noćnog poćinka), „i od tada u toj lokvi ima i danas na hiljade žaba, ali ne krekeću“, imamo paralele u legendama i mitovima o Perseju, Herkulu, Avgustu.

Pitanja za razmišljanje

Da li se bilo šta dobro može izgraditi na lažima?

Može li Bog prihvatiti bilo kakve laži i pseudoreligioznost?

Da li primećujete da klero-nacionalistićka agresivnost i fanatićna istrajnost u obmanama ne uzmiću ni u vremenu lake i brze dostupnosti informacija i da su mase spremne prikloniti im se jednako kao u Srednjem veku?